



УДК 343.3/.7

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2024-2-16-246-252><https://orcid.org/0000-0002-8180-0960>**Киренко Сергій Георгійович,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права

Юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та

технологій,

м. Київ, Україна

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВИПАДКІВ СХИЛЯННЯ ОСОБИ ДО ВЧИНЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ

Анотація. У статті розглядаються питання вдосконалення кримінально-правової оцінки випадків схиляння особи до вчинення різноманітних суспільно небезпечних діянь. Автор досліджує проблеми, що виникають у цій сфері, та пропонує можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кримінально-правова оцінка, схиляння, суспільно небезпечне діяння.

Annotation. The article considers the issues of improving the criminal-legal assessment of cases of inciting a person to commit various socially dangerous acts. The author examines the problems that arise in this area and suggests possible ways to solve them. The article proposes to supplement the current Criminal Code of Ukraine with a new article that will provide for criminal liability for inciting a person to commit criminal and illegal activities committed in the absence of signs of complicity. As qualifying signs of such a criminal offense, it is necessary to provide for its commission in relation to two or more persons, and also with the use of mass media. The author also proposes: Art. 40 of the Criminal Code of Ukraine to be stated in the following wording: "1. An act or omission of a person who caused harm to law-enforced interests, committed under the direct influence of physical or mental coercion, as a result of which the person could not control his actions, is not a criminal offense. 2. The question of criminal liability of a person for causing harm to law-enforced interests, if this person was subjected to physical or mental coercion, as a result of which he retained the ability to control his actions, shall be resolved in accordance with the provisions of Article 39 of this Code"; the disposition of Part 3 of Article 120 of the Criminal Code of Ukraine shall be set out in the following wording: "The action provided for in Parts One or Two of this Article, if it was committed against a minor, is also the propaganda of suicide" and the article shall be supplemented with a Note, indicating that incitement to suicide means actions to convey to a person information about the necessity or desirability of suicide, and propaganda of suicide means the

dissemination in society (including with the use of technical means) of information aimed at inciting an unspecified circle of persons to commit suicide.

Key words: *criminal legal assessment, incitement, socially dangerous act.*

Постановка проблеми. Забезпечення стабільного розвитку суспільства неможливе без наявності ефективної кримінально-правової бази, яка повинна адекватно оцінювати конкретні посягання на охоронювані законом про кримінальну відповідальність відносини. У цьому ракурсі необхідно звернути увагу на випадки, які, при всій своїй небезпеці, не завжди мають належну оцінку у Кримінальному кодексі (далі КК) України. Мова, зокрема, йде про схилення особи до вчинення різноманітних суспільно небезпечних діянь. При цьому це може мати вигляд підбурювання конкретної особи до вчинення нею кримінального правопорушення (що розглядається чинним кримінальним законодавством як співучасть у кримінальному правопорушенні), схилення особи до діяння, яке саме по собі не визнається кримінальним правопорушенням (схилення до самогубства) або виявлятися у вигляді публічних закликів до вчинення різних кримінально-протиправних дій (наприклад, до дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади). Проте, можливі ситуації, коли схилення особи до вчинення кримінального правопорушення не має ознак співучасті або мова про якийсь конкретне кримінальне правопорушення взагалі не йде. Це стосується, зокрема, випадків, коли людина, внаслідок певним чином побудованого іншою особою впливу на її психіку, йде на порушення закону, вважаючи, що це її власна ідея, що вона сама дійшла до рішення щодо того, що і як слід зробити. Такі випадки також повинні мати належну оцінку з боку КК України, оскільки за відсутності цього особа, яка фактично спонукала іншу людину вчинити кримінальне правопорушення (або інше суспільно небезпечне діяння), може опинитися недосяжною для закону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням різноманітного впливу на людину з метою спонукання її до суспільно небезпечної поведінки приділяли увагу такі дослідники як М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, О.О. Дудоров, О.М. Ігнатов, О.І. Коростильов, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, А.М. Ришелюк, М.І. Хавронюк та ін., проте ряд моментів, пов'язаних з адекватною кримінально-правовою оцінкою діянь осіб, які фактично схиляють інших людей до вчинення суспільно небезпечних діянь, як і з оцінкою діянь самих осіб, які зазнали відповідного впливу, потребують подальшого розгляду.

Виклад основного матеріалу. Найбільш поширеним, з кримінально-правової точки зору, видом схилення людини до суспільно небезпечної діяльності є підбурювання її до вчинення кримінального правопорушення. У цьому випадку особа, яка здійснює такого роду вплив на іншу людину, визнається підбурювачем. Згідно з ч. 4 ст. 27 КК України підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення. Характеризуючи підбурювання як різновид співучасті у кримінальному правопорушенні, слід враховувати моменти, на які у свій час справедливо звертав увагу В.О.

Навроцький, зазначаючи: «Співучасть у злочині передбачає, по-перше, вплив на конкретну особу, котра повинна виступити як виконавець чи інший співучасник злочину. Діяння ж, які полягають у закликах, схилянні тощо, можуть бути адресовані як до певної особи, так і до невизначеного кола. Тобто при цьому відсутній не лише двосторонній, а навіть і односторонній зв'язок між особами. По-друге, співучасть – це спільне вчинення певного злочину, який повинен бути виконаний у той чи інший час, у тому чи іншому місці, полягати у вчиненні обумовлених співучасниками діянь» [1, с. 154]. Проте, можливі ситуації, коли має місце схиляння людини до вчинення кримінального правопорушення, яке не можна кваліфікувати власне як підбурювання.

Наприклад, особа відчуває неприязнь до свого знайомого (чи просто сусіда), який поїхав на деякий час з дому (відпочинок, робота за кордоном та ін.). Причини такої неприязні можуть бути різні: відмова з боку того у проханні позичити гроші, заздрість і т.п. Особа була б задоволена, якби такій людині спричинили якусь шкоду, проте сама вона це зробити не може чи просто боїться (страх перед законом або власне перед цією людиною). І ось, для досягнення бажаного, така особа нібито випадково (під приводом святкування дня народження чи іншого свята) потрапляє до кампанії, де, як їй відомо, знаходяться люди, які вчиняють квартирні крадіжки. Під час перебування там, особа, у розмові за столом на різні теми, як приклад неухважного ставлення до майна, розповідає про квартиру відповідної заможної людини (яка зараз відсутня), де дуже багато цінностей, але погана сигналізація, яку можна легко вимкнути (за наявності потрібних знань можна навіть під видом жарту розповісти як краще це зробити). Зрозуміло, що така інформація навряд чи пройде поза увагою відповідних крадігів. В результаті, скориставшись нею, вони обікрали вказану квартиру. Виникає питання: як кваліфікувати дії фактичного ініціатора таких дій? Співучасті у крадіжці тут немає, адже ніякої змови чи підбурювання не було: просто розмова «про життя» за столом між незнайомими (або малознайомими) людьми, ніхто нікого ні до чого не закликав і ні про що не домовлявся (а співучасть, як відомо, передбачає наявність спільної мети, яка усвідомлюється співучасниками, взаємної згоди між ними та поінформованості про спільні дії). Виходить, що особа, яка схилила інших людей до відповідних суспільно небезпечних діянь (тобто, змусила інших діяти у потрібному для себе напрямі, хоча вони рішення приймали нібито самостійно), опиняється недосяжною для закону, адже в чинному кримінальному законодавстві немає адекватної вчиненому діянню норми. Перед нами приклад наведення особи на потрібні для ініціатора впливу (схиляння) висновки, які здатні призвести до вчинення кримінального правопорушення. Подібним чином можна схилити особу (осіб) і до вчинення інших кримінальних правопорушень, при цьому мотиви та мета ініціатора схиляння до суспільно небезпечних дій, можуть мати широкий спектр: від помсти до прагнення дестабілізувати суспільство в окремій країні (чи країнах).

Наприклад, використовуючи методи поширення чуток серед окремих осіб або надання спеціально відібраних відомостей через засоби масової інформації,

можна провокувати кримінально-протиправні дії щодо конкретних осіб або навіть груп населення (при цьому жодних прямих закликів до вчинення відносно них якихось суспільно небезпечних дій, які б підпадали під норми діючого кримінального законодавства, не буде – це може мати вигляд публічних роздумів щодо доцільності чинного конституційного ладу, діяльності певної особи чи іншого питання, зовні нібито коректні телевізійні новини, де інформація про події подається односторонньо або взагалі спотворюється саме з метою виклику потрібної для авторів цих новин агресивної реакції з боку глядачів). При цьому особи, які внаслідок такого інформаційного впливу щодо себе, вчинять кримінальні правопорушення (вбивство, завдання тілесних ушкоджень, масові заворушення, порушення рівноправності громадян чи ін.) будуть впевнені, що вони до цього прийшли самостійно і ніякого схиляння їх до вчинення якогось конкретного кримінального правопорушення з боку інших людей не було. Потрібно також враховувати, що ініціатори відповідного інформаційного впливу не завжди прагнуть вчинення його адресатами якихось конкретних кримінально-протиправних діянь: їх може задовольнити будь-яка суспільно небезпечна діяльність з боку невизначеного кола осіб, яка здатна призвести до дестабілізації суспільства.

Широкі можливості для схиляння людей до суспільно небезпечної діяльності надають різноманітні сучасні інформаційні ресурси, використовуючи які можна доводити до відома населення інформацію щодо технологій виготовлення вибухових пристроїв, різноманітних отрут, наркотичних засобів чи психотропних речовин, способів вчинення терористичних актів, вбивств та ін. Підбурювання конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, з точки зору чинного кримінального законодавства, тут немає, адже ця інформація доступна невизначеному колу осіб (немає ознак співучасті), як, до речі, може і не бути ніяких закликів до вчинення відповідних діянь – просто інформація для тих, хто цікавиться такими питаннями. Проте, зрозуміло, що ймовірність практичного втілення таких «порад» з боку окремих осіб, які ознайомляться з ними через різні інформаційні ресурси, дуже висока, отже надзвичайно високою є й загроза для суспільства від подібних дій.

Таким чином, є необхідність належної кримінально-правової оцінки такого роду схиляння людини до суспільно небезпечної діяльності. Можливим варіантом вирішення цієї проблеми може бути встановлення кримінальної відповідальності за схиляння особи до кримінально-протиправної діяльності, вчинене за відсутності ознак співучасті. У якості кваліфікуючих ознак такого кримінального правопорушення можуть виступати відповідні дії, вчинені щодо кількох осіб, а рівно з використанням засобів масової інформації. Це дозволить не тільки адекватно реагувати на подібні випадки, а й попереджати дії, спрямовані на виклик у інших осіб бажання вчинити кримінальне правопорушення.

Аналізуючи способи схиляння до вчинення кримінального правопорушення в контексті підбурювання, передбаченого ч. 4 ст. 27 КК України, слід звернути увагу на наступний момент. Законодавець у якості одного зі способів

підбурювання називає примус. Розкриття змісту цього терміну у КК України немає. Стаття 40 КК України («Фізичний або психічний примус»), вирішуючи питання про наявність відповідних обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, у ч. 1 говорить про фізичний примус, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками, а у ч. 2 - про фізичний примус, внаслідок якого особа зберігала можливість керувати своїми діями, а також про психічний примус. М.І. Мельник, характеризуючи примус як спосіб підбурювання (який відрізняється від погрози як іншого, окремого способу підбурювання), зазначав: «Примус передбачає домагання від іншої особи вчинити злочин шляхом заподіяння тілесних ушкоджень або застосування до неї іншого насильства, пошкодження належного їй чи її близьким майна, поширення певної інформації про таку особу тощо» [2, с. 96]. У той же час А.М. Ришелюк вказував, що під психічним примусом розуміється вплив на психіку особи з метою змусити її всупереч її волі до вчинення певних протиправних дій або до протиправної бездіяльності, визнаючи при цьому одним з його різновидів вплив на психіку особи за допомогою гіпнозу або інших подібних засобів [2, с. 119].

З приводу цього слід зазначити, що у випадку застосування до особи гіпнозу, як й інших подібних засобів впливу на психіку людини, внаслідок яких її воля пригнічується і вона не може самостійно визначати свою поведінку, виступаючи у такому стані своєрідним «провідником» волі ініціатора впливу, закономірно виникає питання наскільки людина може відповідати за вчинення діянь, передбачених КК України, якщо вона перебувала при цьому у стані зміненої свідомості. На такі аспекти психічного насильства автор вже неодноразово звертав увагу раніше [3, с. 130-133]. У цьому ракурсі видається доцільним, у разі встановлення факту вчинення суспільно небезпечного діяння особою, яка перебувала у стані зміненої свідомості внаслідок застосування відносно неї гіпнозу чи інших подібних засобів психічного впливу, вважати її такою, що діяла за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, і яка внаслідок цього не підлягає кримінальній відповідальності. Оскільки діянням у кримінально-правовому розумінні можуть бути лише свідомі та вольові вчинки людини (тобто коли поведінка людини контролюється її свідомістю і є результатом її вільного волевиявлення), то у випадках, коли свідомість людини змінена а її воля пригнічена в результаті такого роду психічного впливу – діяння відсутнє, а, отже, людину не можна притягати до кримінальної відповідальності.

Таким чином, з урахуванням вищевказаного, ст. 40 КК України краще викласти у наступній редакції: «1. Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного чи психічного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. 2. Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного чи психічного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми вчинками, вирішується відповідно до положень статті 39 цього Кодексу».

Потрібно звернути увагу і на передбачені чинним кримінальним законодавством України випадки схиляння людини до суспільно небезпечної поведінки, законодавча регламентація яких не завжди враховує всю специфіку відповідних діянь. Так, ч. 1 ст. 120 КК України містить окрему вказівку на схиляння до самогубства. Сам факт криміналізації схиляння особи до самогубства заслуговує на підтримку, оскільки відповідне діяння, на жаль, тривалий час не мало належної оцінки у вітчизняному кримінальному законодавстві. З приводу цього дослідники справедливо звертали у свій час увагу на той факт, що: «В деяких державах закон прямо передбачає відповідальність за схиляння до самогубства і надання допомоги при самогубстві (КК Австрії, Болгарії, Італії, Іспанії, Литви, Норвегії, Польщі, Сан-Марино, Угорщини, Франції, Швейцарії)» [4, с. 435]. Зараз це питання в Україні, в цілому, вирішене, проте, передбачивши кримінальну відповідальність за схиляння до самогубства, законодавець не розкрив зміст цього терміну, що навряд чи є правильним, оскільки кримінально-правова термінологія має бути чіткою та однозначною, на що справедливо вказувала З.А. Тростюк [5, с. 16]. М.І. Хавронюк зазначає: «Схиляння до самогубства – це підбурювання особи до самогубства, збудження в ній бажання вчинити самогубство, викликання рішимості або зміцнення наміру вчинити самогубство. Способами такого схиляння можуть бути умовляння, порада, заклик, наказ вчинити самогубство, підкуп (зокрема у вигляді обіцянки надати матеріальну допомогу близьким) тощо. При цьому для кваліфікації не має значення той факт, що, наприклад, жертва страждала від тяжкої хвороби, яка напевно б призвела до смерті і завдавала їй постійних тяжких страждань» [2, с. 371]. В принципі, це так, при цьому слід зазначити, що, незалежно від способу, в основі схиляння до самогубства знаходиться прагнення ініціатора такого впливу викликати в іншій людині намір покінчити життя самогубством – тобто спонукати її до певної поведінки шляхом доведення до неї інформації щодо необхідності чи бажаності самогубства, на що, зокрема, автор також звертав увагу раніше [6, с. 186]. Таким чином, схиляння до самогубства можна визначити як дії по доведенню до конкретної особи інформації щодо необхідності чи бажаності вчинення нею самогубства (що, у свою чергу, слід закріпити у Примітці, якою слід доповнити ст. 120 КК України). Також потрібно враховувати, що оскільки, поряд власне з адресним схилянням до самогубства (коли до вчинення самогубства спонукається конкретна особа), можливі дії, метою яких є спонукання до самогубства невизначеного кола осіб (у тому числі і з використанням засобів масової інформації), у ст. 120 КК України бажано передбачити кримінальну відповідальність і за такі вчинки. Так, у ч. 3 ст. 120 КК України слід окремо вказати на пропаганду самогубства, під якою потрібно розуміти поширення у суспільстві (в т. ч. з використанням технічних засобів) інформації, спрямованої на спонукання невизначеного кола осіб вчинити самогубство.

Висновки. Таким чином, з метою вдосконалення кримінально-правової оцінки випадків схиляння людей до вчинення суспільно небезпечних діянь, потрібно: 1) доповнити КК України статтею «Схиляння до кримінально-

протиправної діяльності», виклавши її у наступній редакції: «1. Схиляння особи до кримінально-протиправної діяльності, вчинене за відсутності ознак співучасті, - карається... 2. Те саме діяння, вчинене щодо двох або більше осіб, а рівно з використанням засобів масової інформації, - карається...»; 2) ст. 40 КК України викласти у наступній редакції: «1. Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного чи психічного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. 2. Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного чи психічного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми вчинками, вирішується відповідно до положень статті 39 цього Кодексу»; 3) диспозицію ч. 3 ст. 120 КК України викласти у наступній редакції: «Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього, а рівно пропаганда самогубства» та доповнити статтю Приміткою, де вказати, що під схилянням до самогубства розуміються дії по доведенню до особи інформації щодо необхідності або бажаності самогубства, а під пропагандою самогубства розуміється поширення у суспільстві (в т. ч. з використанням технічних засобів) інформації, спрямованої на спонукування невизначеного кола осіб вчинити самогубство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка, 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
3. Киренко С. Проблеми кримінально-правової оцінки психічного насильства. Слово Національної школи суддів України. 2021. № 1 (34). С. 128-139.
4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
5. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Атіка, 2003. 144 с.
6. Киренко С.Г. Кримінально-правова охорона особи та суспільства: проблеми та шляхи вирішення (Розділ VII) / Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан. Куновіце: Академія ГУСПОЛ: 2022, Т. 6. С. 180-206.